

## САВРЕМЕНА НАСТАВА КРИВИЧНИХ НАУКА НА ПРАВНИМ ФАКУЛТЕТИМА

Правни факултети у нашој земљи представљају снажан, развијен и цењен скуп наставно-научних високошколских институција у којима се, поред других правних и њима сродних научних области, кривичне науке предају и разрађују више него у било којој другој југословенској групи институција. Али савремени развој кривичних наука све више иде ка ванправним наукама, наравно без одрицања од кривичног права и кривичног процесног права као централних кривичних предмета. На правним факултетима првенствено се предаје право, а савремена тенденција усмереног образовања често, супротно жељама правничке омладине и интелектуалних кругова, настоји да скучи наставу искључиво на правне предмете. Тако баш код наставе кривичних наука, супротно рецимо ситуацији са наставом грађанско правних предмета, долази до сукоба тенденције суженог усмереног изучавања правних предмета и тенденције трансдисциплинарног изучавања правних и ванправних кривичних наука.

Поједини правници не прате ову ситуацију, па су задовољни својим уверењем да је настава кривичног права, као најстарије гране права, заједно са наставом новијих „помоћних” кривичних наука, толико уходана да је напосто треба само прилагођавати променама у кривичном законодавству. Необавештеност, инерција, индиференција, стечене позиције, угодност наставе екс катедра и друге особености понекад чине да се на савремене потребе наставе кривичних предмета на правним факултетима не обраћа довољна пажња. Међулим, актуелни проблеми извиру са свих страна.

Проблеми савремене наставе кривичних наука у Југославији проистичу из разних узрока. Ту су, поред оних општих узрока који се налазе у општем друштвеном, културном, научном и материјалном развоју, и извесни специфични разлози на којима ћу се у овоме чланку скоро искључиво задржати. Ја ћу покушати да их обухватим у десет тачака, од којих је само она десета, о реформи високог школства, донекле општијег карактера. Ту реформу на правним факултетима ја за сада не схватам као радикалну рискантну измену досадашњег начина рада наших факултета, него као обухватан процес сталног усавршавања наставе и његовог прилагођавања потребама праксе односно потребама друштва. Такође не могу да верујем да би реформа усмереног образовања резултирала у ујед-

наченом гледању на високошколску наставу и на наставу у ступњевима који овој претходе. Напомињем да у области кривичних наука нагласак при усавршавању наставе није толико стављен на захтеве удруженог рада, као код привредног и других грана права. Нагласак је на пракси и то на антикриминалној пракси, на заштити друштва од криминалитета.

Настава кривичних наука треба младе правнике да оспособи за превентивно антикриминално деловање на свим пословима на којима се они могу наћи; за уклапање свога рада у наш систем друштвене самозаштите; затим за откривање и непосредно спречавање кривичних дела; па за вођење поступка и уопште за учествовање у поступку против учинилаца кривичних дела, при чему правних треба да буде способан да одређена понашања квалификује као кривично дело и да зна каква би санкција била одговарајућа; да схвата проблеме кривичне и друге одговорности; даље да се упозна са поступком извршења кривичних санкција; као и са шансама и потребама осуђеног лица и потребом и могућностима одговарајућег друштвеног деловања. Сем таквог непосредног кривичарског правничког оспособљавања, настава кривичних предмета треба да пружи и одређена претежно теоријска знања и да повећа такозвану општу правничку културу, јер и то посредним деловањем оспособљава за антикриминалну праксу.

Први проблем савремене наставе кривичних наука на који бих овде хтео да укажем у томе је што данашњи развој кривичних и њима блиских наука захтева да настава прихвати нова научна достигнућа. Чини ми се да тај развој и даље води ка „дејурдизацији” кривичног права и ка умножавању кривичних наука. Запажа се повећано интересовање за кривичне санкције. Не би требало да инспирације и сазнања добијени нарочито кроз развој наука о човеку и других наука, само неосетно прођу поред наставе кривично правних и других кривичних предмета. Нарочито се не би смело из наставе изоставити криминологију, као развијену ванправну кривичну науку, која даје и емпиријске и теоријске основе за велике делове правних кривичних наставних предмета. Пенологија такође заслужује извесну пажњу већ због садашњег повећаног рада на проучавању проблема кривичних санкција. Развој разних наука доста је утицао и на криминологију и кривично процесно право, као и на друге кривичне науке. У погледу изложеног мислим да су решења која су, после неколико година тражења, уведена у наставни план Правног факултета у Нишу врло добра. Криминологија је обавезан предмет на једној од старијих година студија, а и осталим поменутих наукама се проналази одређено место у настави.

Друго, број кривичних наука није мали и постаје све већи, што за наставу мора стварати одговарајуће проблеме, нарочито у вези са укључивањем, димензионирањем, конципирањем и распоређивањем тих наставних предмета. За све наставнике кривичних предмета изгледа да су за сада неспорни и неприкосновени само Кривично право и Кривично процесно право, али ни ово друго није баш сасвим неприкосновено код неких категорија правника (на пример пра-

вника у привреди), који су спремни да га искључе из наставе. Судска психијатрија, судска медицина, криминалистика, чак док су биле на нижем ступњу развоја, потврдиле су да њихово изучавање има практичну вредност за вршење низа правничких занимања. Судска психологија се доста развила у иностранству, а код нас се изучава као опциони предмет само на понеким правним факултетима. Овде не би требало оставити неспоменуто да је нишки Правни факултет дао значајан подстрек овој научној дисциплини, која је у ограниченом обиму понекад предавана на преддипломским и постдипломским курсевима. Кроз наставу своје материје сужене на психологију судског поступка, она је корисна за све правнике у правосудју, а кад би се поставила шире као скуп психолошких знања потребних сваком правнику, судска психологија била би добродошла и правницима који се не баве искључиво кривичним правом. Судска психијатрија, судска медицина и криминалистика добиле су невелико али сигурно место у наставном плану Правног факултета у Нишу, док криминална политика и криминална статистика ни тамо ни другде још не могу себи да обезбеде неко место под сунцем наставних планова југословенских правних факултета.

Треће, лакоћа са којом се данас мења законодавство и исцепканост која у њему влада траже да се настава кривичних предмета постави на пригодне али довољно далековиде основе. Овај наставни проблем тиче се нарочито кривичних правних предмета, али не само њих. Мени се на пример чини да до данас од Криминологије није тражено изјашњење о расцепканости и променљивости кривичног законодавства, што би она донекле могла да пружи и кроз наставу. Мислим да ситуација у вези са кривичним законодавством говори у прилог обраћања веће пажње основним правним принципима и теоријским питањима, а не би требало да доведе до нагомилавања законских прописа и практичних детаљних решења у наставним програмима, с тим што се један општи поглед на тај законодавни мозаик мора пружити студентима права.

Четврти проблем наставе у области кривичних наука стварају велике разлике у садржини и квалитету образовања свршених средњошколаца „усмерених” ка правима или далеко од права а ипак долазе на студије права. Судећи по ових неколико генерација средњошколски усмерено образованих младих људи које су већ стигле на наше правне факултете, изгледа да је тачно старо уверење да је солидно опште образовање најбоља основа за стицање факултетског правничког знања. Овој значај је посебно велик када се ради о студирању кривичних предмета, од којих су само неки правни а други претстављају праву синтезу ванправних знања. Неки за студије кривичних наука корисни средњошколски ванправни предмети бивају, када је то потребно, комплетирани током студија помоћу неких факултетских ванкривичних предмета (наука о друштву, историја, психологија, методологија и сл.). За неке друге научне области требало би изнаћи одговарајуће форме макар и необавезног обавештавања, као што су курсеви, стручне групе, предавања и семинари (логика, етика, филозофија, педагогија, канцеларијско пословање, страни је-

зици и сл.). Код последипломских студија добре резултате даје и пракса Правног факултета у Нишу где се одржавају редовни контакти и консултације са специјализантима и магистрантима.

Пето, за наставу кривичних наука актуелне су и промене у стању односа између разних група предмета на правним факултетима, где експанзија ускостручно јавноправних и грађанскоправних, као и политичких и економских, а понекад и историјских, прети да кривичне предмете забије у једну омалену епрувету са етикетом на којој пише „делови кривичног права”. Ово потискивање кривичних наука из наставних планова није необично ако се има у виду да већ освојена бројност тих других предмета омогућава наставак поменути тенденције при одлучивању по већинском принципу. На ово поред осталог утичу и такви фактори као што су: уживање у раду на „сопственој” науци, могућности друштвене афирмације, награђивање по учинку, тешкоће штампања неучбеничке литературе, итд. Зато наставници кривичари треба да изграде, или да подрже већ изграђене, јасне минималне програме за које би се залагали на свим нивоима и који би се уклапали у опште наставне концепције правних факултета. У Нишу на Правном факултету имамо пример таквог јасно и разумно спроведеног минималног програма са обавезним наставом општег и најважнијих партија посебног дела Кривичног права, Кривичног процесног права са додатком Криминалистике, Криминологије са додатком пенологије, а такође и Судске медицине и психијатрије, док се на постдипломској настави могу развијати и друге дисциплине.

Шесто, на правним факултетима се уводе опциони предмети, блажа и оштрија усмеравања, а увиђа се и да школска или календарска година не могу бити једини временски калуп за одређивање подједнаког трајања наставе за све предмете на факултету. Те новине погодју баш кривичним предметима због разлика у значају, обиму и сложености тих предмета. Пружа се могућност да се уз одговарајуће градације оствари настава знатног дела кривичних предмета, иако су за сада још недовољно искоришћене могућности кварталне и полугодишње наставе. Учауреност у једногодишњи рок трајања курсева, прилогађен годишњим добима и кретању небеских тела, разумљив је кад се зна да курсеви сваки за себе скоро никад немају тенденцију скраћивања. Међутим, семестралне наставе са одговарајућим фондovima часова за сваки предмет даје врло добре резултате тамо где је уведена, иако се могу ставити озбиљни приговори временској неразграничености периода предавања и испитним роковима. Сваком кривичном предмету који се оцени као потребан треба доделити одговарајући број часова и распоредити га у општем систему самосталне наставе у одговарајући семестар или квартал.

Седми проблем на коме мислим да се треба задржати у томе је што развој последипломских студија представља вентил за умиривање савести због ликвидације неких важних кривичних предмета у основној настави, али исто тако и могућност за стваралачко унапређивање науке кроз факултетску наставу. Те студије треба и

могу да преузму делове неких предмета или чак и целе оне предмете који су потребни само одговарајућим специјалистима а које правни факултети као научне установе треба да развијају. Али последипломске студије не могу да буду некакав депо у који ће се принудно смештати они кривични предмети (рецимо Криминологија) који због односа снага или због неразумевања не успевају да се одрже у основниј правној настави. Те студије су и погодно место за продубљено упознавање неких области из предмета који се по природи саме основне наставе тамо морају предавати доста концизно (посебни део кривичног права, прекршаји, привредни преступ, криминална политика, а донекле и сви други предмети). Последипломска настава је прилика да се прикажу и оне кривичне научне дисциплине за које није предвиђено полагање испита, као и да се као програм прикаже не само уписаним последипломцима него и заинтересованим недипломираним студентима па евентуално и заинтересованим дипломираним правницима који желе да присуствују.

Осмо, основани су или се налазе у оснивању чисто кривичарски факултети који ће морати да имају извесну улогу у развоју наставе кривичних наука у нашој земљи. Међутим, сматрам да ти факултети за безбедност, самозаштиту, унутрашње послове, рад са друштвено дефектним лицима, социјални рад или слично, треба да задовоље потребе за одговарајућим стручњацима, али никако не да угасе рад на кривичној области на правним факултетима. Правосуђе и друге области правне праксе, за разлику од неких других стручних служби, тешко могу да се замисле без дипломираног правника са стручним профилом који му сада дају правни факултети, а то је правник који увек донекле познаје и кривичну материју а понекад је ка њој и непосредније усмерен. Има и доста специјализованих кривичних професија (судија кривичар, јавни тужилац, саветници у неким установама, бранилац-адвокат, и др.) за које се не може замислити кривичар који није завршио правни факултет сличан садашњим југословенским факултетима.

Девето, ставови, жеље, укуси и знања студентске омладине све више постају фактори о којима при конципирању наставе морамо да водимо рачуна, а којима понекад баш желимо и да повлађујемо. Тамо где за студенте постоје могућности извесних опција при студијама права види се да је интересовање за област кривичних наука веома изражено. Али пружена знања морају бити схватљива и применљива. Жели се увид у стварне чињенице и увек има много пријављених студената заинтересованих за посете одговарајућим установама. Тражи се динамична, довољно практична и довољно конкретна настава. Знање наших студената је веома разнолико, а то није само последица разлике у претходном школовању, него и њихове могућности да из мора информација које им се нуде са свих страна, задрже различите издвојене садржаје. Кривични предмети пружају им својим бројем и различитошћу могућност задовољавања разних укуса. Студенти понекад познају и неке фрагменте за које наставници нису ни чули, поготово што се о кримина-

литету у дневној и периодичној штампи данас пише врло много а често и доста стручно. То све од наставника захтева напор, информисаност, ажурност, и сталан контакт са аудиторијумом.

Најзад, десето, главни извор актуелних проблема наставе кривичних наука на правним факултетима је садашња реформа високог школства са циљем да се удовољи потребама живе и променљиве друштвене праксе, али и са циљем усмеравања целокупног образовања, а изгледа и сужавања улоге правних и других факултета. Садашње тенденције у иначе перманентној реформи садрже сплет разлога због којих се проблеми наставе отварају не само у области кривичних него и у области других научних дисциплина. Тако се под овом десетом тачком треба подсетити не само скорашњих проблема него и проблема који већ имају доста дугу браву. Ту спадају наставни планови и програми, посећивање и оживљавање предавања, учешће студената у наставном процесу и припремама за научни рад, вежбе и семинари, уџбеници и помоћна литература, писање студентских радова па чак и писменост правника, израда теза и дисертација, студентска пракса у судовима и другим организацијама и институцијама, аудио-визуелни методи, вредновање знања током студија и вредновање оцена после дипломирања, број и размештај правних факултета и њихових одељења, могућност синхронизације њиховог рада, усмеравање и специјализација правника па и правника кривичара, употреба језика и штошта друго. Овим темама, везаним за реформу као општији задатак за чије су остваривање заинтересовани и наставници других а не само кривичних предмета, ја се овде даље нећу бавити.

Овде бих још желео да изнесем како приближно замишљам наставу кривичних предмета на правним факултетима. Кривично право за сада има осигурано место у основној настави само у погледу свога општег дела, али је неопходно да наставни програми обухвате и концизно увођење у посебни део. Овоме предмету као целини треба свугде обезбедити двосеместрални број часова. Разради кривичноправних питања из општег и посебног дела има места и у последипломској настави. Кривично процесно право може по обиму донекле да заостаје иза кривичног материјалног права, али је нужно да се и оно изучава као обавезан предмет и у основној и у последипломској настави кроз све прихватљиве облике. Решења која су у погледу ова два кривична предмета, још од почетка постојања Факултета, уведена на Правном факултету у Нишу за сада се могу сматрати за оптимална, док су несхватљиви покушаји искључивања кривичног процесног права из планова неких привредноправно усмерених факултетских одељења у другим градовима.

Садашња ситуација са криминологијом, која се на неким југословенским правним факултетима уопште не изучава, док се на другим изучава по избору студената или само на последипломским студијама, а само на неколико наших правних факултета се обавезно изучава на основним и последипломским студијама, више ни наставно ни научно није прихватљива. Криминологија треба да буде трећи општеобавезан кривични предмет како на основним сту-

дијама права тако и на последипломским студијама кривичноправног смера. Ако нећемо да имамо старомодну и формалистичку науку и застарелу наставу кривичних наука на правним факултетима, ми више не смемо ни на једном од тих факултета да оставимо криминологију да током оба семестра у школској години незапажена и непозната чека у претсобљима испред факултетских слушаоница. На нишком Правном факултету схваћен је значај овог корисног кривичног предмета и, после извесног броја припремних година, Криминологија се усталила у наставном плану било у трећој било у четвртој години студија.

За педологију такође треба наћи мало простора, макар и у облику додатка криминологији, или пак кроз опциону наставу. Слично је и са криминалистиком, чије предавање, због обимности тога предмета, треба да буде допуњавано и неким другим, углавном необавезним, облицима наставе (друга предавања, вежбе, посете институцијама, стручне групе и сл.), јер се већ ни због оснивања нових криминалистичких факултета не мора инсистирати на обимном обавезном учењу криминалистике. Судској психијатрији, судској психологији, судској медицини и извесном „деликтном” праву (прекршаји, привредни преступи) треба наћи какво-такво место у основној настави, макар и кроз могућност опције. Но било би добро, ако то раније описивани „односи снага” допусте, да сва три поменута ванправна предмета, на челу са судском психијатријом, уђу у последипломске студије а на преддипломским да буду макар и кратко, али обавезно, приказани будућим правницима ради њиховог нужног информисања. Изучавање прекршаја и привредних преступа може да се обезбеди путем њиховог смештаја у оквиру неког од обавезних предмета (као што су кривично, управно или привредно право). О криминалној политици и криминалној статистици дају се нека минимална обавештења студентима на основним студијама, али би требало да они нађу место на последипломским студијама, што би можда захтевало повећање броја и скраћивање обима последипломских курсева.

Оне курсеве и предавања после којих се испити не полагају, а садржина има значаја за образовање правника, не треба сматрати за узалудне. Они студенти који су заинтересовани за материју постижу одређена сазнања и кроз такву необавезну наставу. Форма необавезних курсева и предавања може се користити рецимо за информисање о неким питањима из области социологије, психологије, методологије, историје, логике, етике и других наука, као и за учење страних језика. При организовању тих предавања и курсева треба нарочито узимати у обзир жеље студената, како би и то била једна форма њиховог привлачења на рад под факултетским кровом. Та форма доприноси и ублажавању разлика у образовању између студената који су дошли са разних смерова средње школе. Увођење кварталне односно четвртгодишње наставе из неких предмета олакшало би тражење најбољих решења.

Чини ми се да је крајње време да се напусти заблуда о томе да магистру или специјалисти кривичних наука треба на неком про-

дубљеном и препродубљеном парцијалном курсу нагрпати у главу безброј појединости само о неком питању, а оставити шупље све друго из те научне дисциплине. Магистар и специјалиста, а наравно и доктор правних наука, морају понешто и „продубити”, али они треба колико-толико да познају све важније предмете из своје области, па макар тиме и не превазилазили акутно испитано знање не-дипломираног студента. Испитно градиво на последипломским студијама не сме да буде несавладиво тешко. Писани радови, тезе и дисертације, треба да буду рађени и урађени тако да се кроз тај рад кандидати упознају са методологијом и техником писања самосталних радова, а докторанди да потврде да су прерасли у самосталне научне ствараоце.

Да закључим, наставу кривичних наука на правним факултетима, маколико била савремена, треба стално и даље усавршава-ти. Начин на који је настава тих наука организована на Правном факултету у Нишу, где уз одговарајућу систематизацију постоји и један интегрални приступ кривичним наукама, може у знатној мери да послужи као узор за постављање и спровођење наставе ових предмета на нашим факултетима. Успеси у кривичарском способљавању правника и развоју кривичних наука нису изостале, па је и то један разлог више да завршавајући овај чланак честитам двадесетпетогодишњи јубилеј Правном факултету у Нишу и пожелим даљи напредак и развој.



## L'ENSEIGNEMENT MODERNE DES SCIENCES PÉNALES AUX FACULTÉS DE DROIT

— Résumé —

Les sciences pénales sont étudiées en Yougoslavie aux facultés de droit davantage que dans les autres institutions. Le droit pénal et le droit de procédure criminelle restent les matières pénales centrales, mais le développement contemporain des sciences pénales est orienté toujours davantage vers les sciences hors-juridiques. Aux facultés de droit on enseigne en premier lieu le droit, mais la tendance actuelle de l'éducation dirigée tend souvent, à l'encontre des désirs de la jeunesse juriste et des milieux intellectuels, à restreindre l'enseignement exclusivement aux matières juridiques. Ainsi, dans l'enseignement actuel des sciences pénales apparaît un conflit entre les diverses tendances.

Les problèmes de l'enseignement moderne des sciences pénales en Yougoslavie procèdent des diverses causes. On y trouve, outre les causes générales provenant du développement général social, culturel et matériel, tout aussi bien certaines raisons spécifiques. Les problèmes en relation avec ces faits sont groupés dans le présent article en dix points. On avance tout d'abord que le développement moderne des sciences pénales et des sciences apparentées prétend que l'enseignement doit accueillir les acquisitions scientifiques nouvelles, et ce développement conduit à la déjuridisation du droit pénal et à la multiplication des sciences pénales, et avec un intérêt intensifié pour les sanctions pénales. Deuxièmement, la multiplication des sciences pénales fait naître des problèmes relatifs à l'insertion, la détermination des dimensions, la conception et l'ordonnement de ces matières d'enseignement. Troisièmement, l'aisance avec laquelle on opère à l'heure actuelle les changements de la législation et l'éparpillement qui y règne exigent que l'enseignement des matières pénales soit placé sur des cadres de circonstance mais suffisamment presbytes. La quatrième problème de l'enseignement dans le domaine des sciences pénales est créé par les différences considérables dans la teneur et la qualité de l'éducation des jeunes gens venant des écoles du deuxième degré qui accèdent à l'étude du droit. Cinquièmement, pour l'enseignement des sciences pénales sont pareillement actuelles les transformations dans la situation entre divers groupes des matières dans les facultés de droit, ou le nombre considérable des autres matières influence, eu égard au fait que les décisions sont prises conformément au principe majoritaire, un refoulement des matières pénales. Sixièmement, on constate un effet favorable du fait d'introduire dans les facultés de droit des matières à option, les orientations plus fermes et moins fermes, et de reconnaître que l'enseignement ne doit pas nécessairement être de durée égale pour toutes les matières. Septièmement, l'enseignement postérieur au diplôme sert à éliminer de l'enseignement essentiel certaines matières, mais aussi bien à la promotion créative des sciences particulières. Huitièmement, on a fondé, ou bien l'on se trouve en train de fonder les facultés de caractère nettement pénal, qui devront jouer un certain rôle dans le développement des sciences pénales dans notre pays. Neuvièmement, les attitudes, désirs, goûts et connaissances de la jeunesse d'étudiants deviennent toujours davantage des facteurs dont on doit tenir compte lors de la conception de l'enseignement et que parfois précisément l'on désire approuver. Dixièmement,

la source principale des problèmes de l'enseignement des sciences pénales aux facultés de droit représente la réforme actuelle des hautes écoles dans le but de satisfaire les besoins de la pratique sociale vivante et variable.

Ensuite, l'auteur expose brièvement comment il imagine l'organisation de l'enseignement des différentes matières pénales dans les études fondamentales et les études postérieures au diplôme, et il indique certaines des solutions qui ont été adoptées à la faculté de droit de Niš. L'auteur conclut que l'on doit continuer à perfectionner l'enseignement des sciences pénales aux facultés de droit. La façon de l'organisation de l'enseignement de ces sciences à la faculté de droit de Niš, où il existe, en outre de la systématisation équivalente, aussi bien un accès intégral aux sciences pénales, peut dans une mesure importante servir de modèle pour l'organisation et la mise en oeuvre de l'enseignement de ces matières dans nos facultés.